

עליזה לבנברג : יומן קרית-שמונה

מחר אין לימודים. זה, לפחות, בטוח. הבנין אינו גמור עדיין. היו צריכים להכינו עד ל-1 בספטמבר? טוב, מה לעשות, אי-אפשר לקיים את כל התאריכים. זה רק ענין של כמה ימים... באמת לא כדאי להתרגש בגלל פרט קטן כזה. יש דברים חשובים יותר. האמנם?

אני פוגשתם במרכז המסחרי, את הנערים והנערות שבגיל החינוך התיכון בקרית-שמונה, עומדים בכה-ובכזה, מחכים לפתיחת בית-הספר. המבוגרים יש להם יותר סבלנות. אחרי הכל, זהו בית-הספר התיכון הראשון במקום, ועכשיו יהיו הילדים „שלנו“ דומים „להם“. מיהם „הם“?

בקרית-שמונה, בגליל העליון זרוע הקיבוצים, „הם“ הריהם אנשי הקיבוצים הוותיקים, המפרנסים, לבני-העור, שחיהם בטוחים מדלות ומסיפוגיה של עבודת-דחק, שילדיהם אוכלים לשובע, יש להם בגדים הגונים, מרחב-מחיה, ועל הכל — „סטאטוס“.

„לולא היתה לנו עבודה שכירה“, סח לי איש-קיבוץ אחד, כשאנו יושבים בבית-הקפה האחד-היחיד וגומעים קפה, „כי אז היה הכל אחרת. אז היינו סתם שכנים. אך למעשה כפו עלינו תפקיד של מפרנסים. בעיניהם אנו מסמלים את הקאפיטליזם, אם נרצה ואם לא נרצה“. אגב, הרי זה מקרה בלתי-רגיל לשמוע איש-קיבוץ מסכם את המצב בלשון זו. כרגיל ההסבר הוא אחר לגמרי.

„יש לנו צרות משלנו. אין כוח-אדם. אנו עושים מה שאנו יכולים. לא יכולים להחזיק בתי-ספר משותפים. זה יהיה רע בשביל הילדים של העולים החדשים. הם ירגישו את עצמם אבודים. הם יכולים לעלות אלינו, אם הם רוצים“...

מה בדבר „פלישה“ לבית-הספר שעדיין לא הושלם? ההצעה נדחת מיד. שלטונות-הבריאות מתנגדים. אין בתי-שימוש, אין ברוזים, אין מים, אין חשמל.

ה„בית“ שלי עודנו במצב „חלוצי“ למדי. שני שרפרפים רעועים, ארוך, שולחן שרגלו הרביעית צולעת, שתי מיטות-סוכנות, שהקש נושר ממזוניהן כל-אימת שרק תעבירי יד עליהם. תלו אפילו נורה אחת חלושה, ערומה, המתדלדלת מאמצעיתה של התקרה המסוידת.

הוספתי קומקום-תה וכמה ספלים וצלחות פלסטיים שחורים. קניתי אותם בקיוסק שמחזיק רומני אחד. שעטף לי אותם במורת-רוח לאחר שסירבתי לקנות את הספלים האדומים-הזהובים שהציע לפני; בעלי ידיות מפותלות, אלגנטיות, זולות ביומרה-נותן, בדומה לרוב סחורותיו.

דפיקה בדלת. העוזרת המובטחת. פרסיה שענייה אפלות, חדלות-חיוך כאצל רוב בני עדתה. הרזה, ובעקבותיה ילד קטן כבן ארבע, לוטש עיניו אלי, פיו פעור, חטמו

זב. ודאי איננה בת יותר משלושים. יש לח ששה ילדים, היא אומרת לי בהיסוס כשאני שואלת, כתממה מה זה ענייני. שנים מתים. אני שואלת את עצמי אם בסך-הכל היו לה שמונה או ששגי אלה כלולים כבר במספר. הבעל עובד „קצת“. כבר נמצאתי למדה שדבר זה פירושו עבודת-דחק, 3—2 ימים בשבוע, הכנסה כוללת של 120 ל"י לכל היותר. אינו חזק ביותר, היא אומרת. על-כל-פנים לא בשביל לעבוד, מהרהרת אני בעל-כרחי. האם רוצה היא בעוד ילדים? האשה נושאת עיניה וזעף על פניה, שחומה וגרומה. נראה בעליל שהיא מתאמצת להבין. „הילדים זה מאלוהים“, היא אומרת לבסוף. ובזאת מסתיימת שיחתנו.

אני מחליטה ללכת „העירה“. למרכז, למקום החנויות. יש דרך-עפר במורד ההר. אנשים עוברים, יחידים ובקבוצות. קולות גרוניים נישאים עם הרוח של אחר-חצהריים. מונוטוניים, חדים, כאילו לא היו בעליהם שולטים בהם שליטה גמורה. פה ושם אני קולטת משפט בעברית. אם קוראת לילדה. המבוגרים מדברים בלשונותיהם, פרסית, ערבית, ספניולית. שני זקנים עוברים על פני. הם אומרים שלום, מבלי הביט בי. הם עטויים בד שק מלוא קומתם. פיסת חבל למתניהם. הם נראים אומרי-כבוד ללא נשוא בהילוכם האטי, המתנודד, כפסילי-עבר — נעים. עד שאני רואה את רגליהם בסנדלים בלים, מצופים קרום של זוהמה. הם נשענים זה אל זה כעלותם במעלה ההר, מקלות בידיהם. זקנים לבנים ומסולסלים, מאובקים באבק הדביק, השחמחם של הגליל.

הווי

יש רק מקום אחד שבו אפשר לשבת, קפה „מרכז“. הבעלים הונגרי, כבעליו של בית-המלון היחיד. אין אף מסעדה מזרחית בעיירה החדשה הזאת על 15,000 תושביה, שכולם חדשים בארץ ורובם ממוצא מזרחי. אין שום מוזיקה מזרחית, חוץ מזו הבוקעת פה-ושם מאחד החלונות, מילילה, עקשנית.

כל מי שאני מכירה נמצא כאן. בקרן-זווית של המרפסת הרחבה, הפתוחה-למחצה, שזה מכבר לא ראתה צורת מטאטא, נמצאת קבוצה של עסקנים. עושים רושם קונספירטיבי. מתלחשים, מתכופפים על השולחנות, כדי שלא ישמע זר את דבריהם. ליד שולחן אחר נמצא אורי, החנווני יליד-הארץ, כבן שלושים. איש-פלמ"ח לשעבר, כפי שהוא שוקד לומר דרך-אגב לכל מי שפוגש בו. שמנמן ומגודל-גוף, פנים סגלגלים, ילדותיים, עיניים בוהות, ממצמות, משוקעות בשכבות של שומן רפוי. קולו המרעים, המעושה, דיבורו החוגג, הליכותיו — כל אלה הם כמין קריקטורה של הגיבור הישראלי המהולל. הוא נגש אל עוד מישור. „מחפש לו קרבן שישלם בעד הקפה של היום“, לזאט מישור חרש. מבודח כפי הנראה. אבל בפניו של הדובר אני מבחינה בסבר של מורת-רוח עזה, ואולי יותר מכך.

אורי הוא „צבר“ במקום, מספרים לי, ויש בכך כעין עקיצה לישראלית מתל-אביב. מובן, אינני יכולה לומר להם כי אם נקלע לכאן, לעיירת-הפיתוח, הרי זה מפני שזאת

ודאי הדרך הקלה ביותר בשביל איש־קיבוץ לשעבר. אינני יכולה לומר שהוא קרבן המאורעות, שנסחף בורם ולאחר־מכן נפלט אל חוץ.

בדישדוש של חשיבות גורר אורי את רגליו השטוחות על פני המרפסת. הוא עבר לשולחן שלישי. עכשיו הוא מדבר עם בחורה שחרחרת, דהויה כלשהו. "מסכנה", ממלמל העסקן על־ידי, "שוב מחפשת אותו. זה לא תענוג להחזיק את החנות בשביל הבעל העצל הזה. ובבית יש ארבעה ילדים..."

לאחר שעה קלה הם קמים, האיש והאשה, ויוצאים. אורי נראה נפוח הרבה פחות. יציאה שקטה למדי. אבל הבחורה ראשה זקוף מעט יותר משהיה, כאומרת תגר. אני חוזרת לדירתני. הדירה ריקה וכל פסיעה מכה הד. על המרפסת קריר. החושך בלע את הליכלוך ואת המרחק. הקולות מן הבתים הסמוכים כבושים משום־מה. העמק שינה את מראהו ועתה הוא נקוד אורות, משמאל לאור האדום של תחנת המשטרה. ההרים אינם נראים והנוף נראה רחב־ידיים. יש ציבורים של בתים שאורותיהם בהירים יותר, מחוץ לעיר. אלה הם הקיבוצים.

עדיין לא הלכתי לבקר בהם. אף שהם קרובים מאד, בעצם, נראים הם רחוקים ביותר בכל המובנים. לפעמים אני נתקלת באיש־קיבוץ ברחוב, עובר בצעדי־גאון, חשוב, יוצא־דופן מעט, נבון, מוצק. הם יורדים העירה לקנות בחנויות או לחכות לאוטובוס. אנשים אומרים "שלום", אך לא יותר. אלא אם כן הם פקידים או עובדי־ציבור.

בבוקר המחרת אני מסתכלת בפועלים המחכים לאוטובוסים שיסיעום לקיבוצים. לנאות־מרדכי ולבית־החרושת לנעליים אשר בה, שלדברי אנשי הקיבוץ אינו מכניס רווחים; לכפר־גלעדי הגאה גאוה אצילית על תולדותיה; לדן ודפנה. האנשים עומדים בכה־ובככה, כמעט אינם מסובים, נראים סבילים ואדישים לכל אשר סביבם. עיניהם נסוכות תרדמה. אפילו עתה, בהשכמת הבוקר, נודף מהם הריח המעופש והדוחה שהוא, כמדומה, בן־לוויתה של עניות. וזכור לי שרובם יש להם ששה ילדים ויותר ביחידות־הדיור הפעוטות. חדר־רחצה אחד עם בית־שימוש לכולם.

בלי חפזון הם נדחקים לתוך האוטובוסים. "הולכים בחושך ובחושך חוזרים", אומר מישהו בידיש, פאתטי מעט וביודעים. איש זקן, חסר אצבע אחת בידו הימנית, "לשם מה?"

אני הולכת למרכז. מהלך דקות אחדות. חנויות על חנויות. אטליוזים וחנויות־מכולת. רובם של אירופים, ותיקים שהתגלגלו לכאן מפני שלא יכלו להצליח במקום אחר, או חדשים מקרוב־באו, זקנים, לא נקיים ביותר, מהם עוינים ומהם נוהגים אדיבות חנפנית אך לא ישרה ביותר.

נשים עומדות ליד הדלפק, ממשמשות את נתחי הבשר המוטלים שם. מלטפות אותם כמעט בטרם תבחרנה, מביטות כמתחרטות בנתחים שפסלו. בחוץ יושב זקן וכיפה לראשו, בחיבוך־ידיים, או שהוא עומד בתוך החנות, אינו עושה מאומה. מיהו זה, אני שואלת. הרבי, עונים לי, בפתיעת־מה, כאילו זאת לפחות אני צריכה לדעת.

יש חנות־רהיטים המוכרת גם תקליטים ומקלטי ראדיו, ומשמיעה בלי הפסק מוזיקה

אמריקאית זולה. הארונות והפורסות בחלון-הראוה נראים כשרידים מראשית המאה, במידה מופגנת כמעט של כיצור וחוסר-טעם. בפינה — גולת-הכותרת, ספת-פלוש אדומה. חלומו של כל בורגני זעיר ברחבי העולם כולו.

החנות הסמוכה מוכרת מכשירי-כתיבה וספרים, גם ספרי-לימוד. היא שייכת לזוטיק אחד ומשפחתו. בא הנה בשעתו לעבוד באחד המוסדות. קיבל רשיון בנקל, מהיותו עובד-ציבור. והוא עושה כסף ושולח את בנותיו לכפר-בלום להתחנך עם ילדי הוותיקים. הדלפק שלו טעון רומנים זולים. עטיפות אדומות וירוקות, צעקניות, נשים ערומות-למחצה פושטות זרועותיהן תאוותנית ולוטשות עיניים מכושפות, קרועות לרווחה, אל בני הטיפש-עשרה והגברים והנשים שבין 20 ל-30, המדפדים ברומנים ותמהים מי מהם עשוי ביותר להוליכם אל ארץ-הבחירה של נעורים חסרי-עתיד.

דומה שהכל כבר מכירים אותי. לא בכל יום עוקר מישהו מתל-אביב לכאן. מה אני רוצה פה? אני שומעת שמישהו חושב שאני מרגלת שכירה. מטעם מי? אין זה חשוב, בינתיים. אבל יש איזה יסוד הגיוני להאשמה משונה זו. בדבר אחד שיחק המזל לאלופיה של קרית-שמונה: בריחוקה מן המרכז. ה"גדולים" מופיעים בעת מערכת הבחירות, ופקידים בכירים מופיעים לפעמים ומדגישים כמה התפתח המקום, מזכירים את ח'לסה שהיתה כאן לשעבר, כפר ערבי קטן ש"עשה לנו המון צרות", וחוזרים ומסתלקים מהר, אם אפשר — במטוס. אין שואלים שאלות — כי אין שום הזדמנות — ואין משיבים תשובות. רוב הדברים נחתכים במרכז. כתוצאה מכך חייבים ראשי המוסדות להימצא רוב הזמן בתל-אביב. כן גם יודעים הם שפחירתם-מחדש תלויה בשנים או שלשה אנשים בתל-אביב או בירושלים, שאולי היו בקרית-שמונה ואולי לא היו. אין טעם שתשתדל להפיק רצון מן האוכלוסים על חשבון עתידך הפוליטי על-ידי שתיאבק יותר מדי על מקומך. אם כך תעשה אפשר שתעוף מהר, ובכן למה לעשות צרות? האדונים המקומיים מכסים בהדרה מנופחת את העובדה שלמעשה אין כל תוקף ממשי בידם.

עילית

סוף-סוף נפתח בית-הספר. הבנין נראה גלמי ובלתי-גמור, תקוע בין "בנייני התעשייה", מוסך, מכבסה ומאפיה. צחנה שאין להגדירה חודרת לתוך הכיתות, מתערבבת בניחוח המגרה של לחם טרי, וקולות הפטישים והאזמלים בתוך הבנין מתמזגים עם שאון המכוניות, חריקת האופנים ושיקשוק העגלות העוברות בכביש. אין גן, אין חצר, אין מגרש-ספורט.

נכבדי קרית-שמונה התאספו יחד עם חבר המורים לטכס-הפתיחה. הנערים עומדים בארבע שורות, 120 למספר, עיניהם סקרניות, אומרות ציפיה או זהירות, ואפילו חששניות. רובם נראים גאים. דומה שהם מאמינים כי עוברים הם בשער אל "ישראל הראשונה", שבה צריך ללמוד. שומעת אני נער אחד אומר לחברו: "טוב, זה-זה. עכשיו נתחיל בחיים חדשים..."

הבנין תוכנן בהתאם לצרכיהן של ארצות-הצפון. חלונות זכוכית רחבים פתוחים לשמש המסמאת עיניים בקרניה. לפיכך צריך יהיה לספק וילונות, או תריסים. כדי שלא יאבד בית-הספר אף משהו משפע האור, פתחו צוהר גם בתקרה להשפיע עלינו משנה-אורה. „לא באתי להישזף בשמש“, אומרת נערה אחת. חניגית ודקת-גיורה, שזופה ובוטחת-בעצמה.

הרי זה דיבור יוצא-דופן למדי בשביל תלמידה בקרית-שמונה. התלמידים כולם מאופקים וזהירים ואינם ממהרים לפצות פה. יש שלש כיתות, עוד אחת מקצועית, וחמישית שהוכנסה לבית-ספר יסודי עד לפתיחתו של התיכון. המנהל הקודם, שנושא עיניו לעסקנות, אמר להם ש„תלמידים בתל-אביב או בחיפה אינם יכולים להשתוות אליכם“. עוד מעשים טובים יש לזכותו. הוא הגה את הרעיון של יצירת כיתה אחת בבית-הספר היסודי לתלמידים טובים (קרי: ילדים ממוצא אירופי) ועוד אחת ל„אחרים“ (קרי: ילדיהם של עולים חדשים). זריונתו באה על גמולה. עכשיו הוא עושה בדרום-אפריקה, בשליחות.

תלמידינו מרגישים שהם עילית. על כל פנים, צריכים הם ללמוד הרבה. בתי-ספר יסודיים שבהם לומדים 55 תלמיד בכיתה ומוריהם מתחלפים לעתים קרובות, ותכופות הם חסרי הכשרה, מפגרים בהכרח אחרי „ישראל הראשונה“ והידיעות הן מקוטעות ופגומות. כמו כן יש תמיד בנים של עולים חדשים, הבאים לפעמים בחבורות קטנות ולפעמים בחטיבות גדולות.

כמי שבאה מסביבה שכמעט כלי-כולה ותיקים, תמהה אני ביותר למראה הריסון-העצמי של התלמידים. הילדים אינם נותנים ביטוי להרגשותיהם ולדעותיהם. אחרי הכל יש להם רקע שבו רק הגיל מסמל את החכמה וערכה של עצה נמדד על-פי הנסיון שנרכש בתקופת-חיים שלמה. כשמבקשים אותם לומר את „דעתם שלהם“, נראית על פני רבים מהם השאלה „וכי מה זה יכול להיות חשוב לך?“

הילדים האירופיים הם, בעצם, בגדר בעיה הרבה יותר. דומה כי הוריהם שטופים בריצה עיוורת ופרועה אחר הכסף, לא כאמצעי-קיום דווקא אלא כסמל נוסף על סמלי ה„סטאטוס“ השולטים לכאורה בעיירה הזאת שבישראל. כל מהשבתם נתונה לגרוש, לנכסים, וילדיהם תמיד נעזבים לנפשם ובשובם הביתה הם מוצאים דירה ריקה. משהו מזה נשקף מעיניהם אפילו בבית-הספר, מין בדידות, הבעה של אומללות. הם עניים יותר מן הילדים המזרחיים העניים, שלעתים קרובות הם יודעים רעב ואינם מוגנים די-הצורך מפני צינת החורף הגלילי אלא שהם נכנסים לבית הומה חיים.

אייכמן

ביקורי הראשון „בחוף“ הוא בבית-הספר לילדים מפגרים. 120. המספר יציב. אילו היו פחות כי אז היו קשיים בהשגת תקציב. הנה כי כן יש 120. למעשה מצויים כאן בערבוביה אחת ילדים מפגרים וילדים מופרעים מבחינה רגשית. אחדים מהם אטומים, כבדי-תפיסה, מגומגמים בדיבורם, סבר בוהה בפניהם.

אחרים נמרצים, תוקפניים, מופרעים. כ־40 מן הילדים האלה מעולם לא נבדקו על-ידי פסיכולוג או פסיכיאטר. איזה מורה „המליץ“ עליהם. אולי לא היו מרוצים מן הכיתות הגדולות, המלאות מפה־לפה. אולי ממוריהם לא היו מרוצים. או אולי פשוט רצו לעשות משהו כדי לתת ביטוי להרגשת הכשל שלהם ולרצון־העשייה שלהם.

מכל־מקום, בדיקה וטיפול אינם יודעים בבית־הספר הזה. גם אין סידורים להכשרה מקצועית ולא לשום פעילות גופנית מאורגנת מסוג אחר. אין עבודת־גן, הטיולים נדירים ונחשבים „ביובו־זמן“. המורים חסרי הכשרה או שבאו לתקופה קצרה. אלה מהם שהיו רוצים לקנות להם הכשרה אינם זוכים לכך.

ההורים? יש להם דאגות משלהם. הילד אינו „טוב“? מוטב, כך רצה אלוהים. אם נשאר אוכל מן האחרים, יוכל לקבלו. הילדים האלה מקבלים את הסמרטוטים שאין בהם חפץ. צריפי העץ שבהם משופן בית־הספר פגנו על-ידי בית־ספר לילדים „נורמליים“. לא היו טובים למדי בשבילם. הכניסו אפוא את המפגרים.

בצאתך מצריף־העץ המשמש חדר־אוכל — חשוך, כמעט בלי שום קישוט, להוציא את הכתובת הבולטת „אין משיחין בשעת סעודה“ — מפה השמש היישר לתוך פרצופך, לאחר חשכתו המעופשת של הצריף. ילדה קטנה עומדת בחוץ, שתי אצבעות בפיה. ניגשת אלינו, אל המנהל, מתרפקת עליו. עיניה בוהות, פניה מטונפים, שעה פרוע. השמלה שלגופה נטולת־צורה, תלויה כשק, מדגישה את מיעוט קומתה הרעבה. לפתע היא פורצת בצחוק, בלי טעם, צורם, וגופה מרעיד. היא קרבה במרוצה אל קבוצת ילדים. ואז היא נותנת קולה בבכי, רם, פרא, בלי מעצור.

אחת המורות בבית־הספר למפגרים היא דורית. אין לה הכשרה, אין לה אפילו השכלה כללית מספקת. אבל היא אוהבת ילדים, אפילו את אלה שבבית־הספר שלה. מרץ שופע. והיא הראשונה הנענית לכל דרישה, נכונה לעזור.

„המנהל אומר שהילדים צריכים ללמוד על אייכמן“, היא מכריזה.

על אייכמן? להסביר את המשפט? לילדים האלה, שבדוחק הם יודעים קרוא־וכתוב? לספר להם אותו סיפור של אלימות ואכזריות? מפליא. איך יגיבו הם על סיפורי הזוועות?

שוב אני רואה לפני אתו נער גבוה ורוזה, המדבר במורד־לב אך מתאמץ מאד לומר את אשר על לבו. את ידיו אני מיטיבה לזכור יותר מכל. פשוטות אלי, גדולות, חזקות, מגידות:

„אני רוצה לעשות בהן משהו. אני לא טוב בפיתה. לא יכול לשבת וללמוד. אבל תראי מה שאני יכול לעשות בהן!“
בגאווה.

אין כל הכשרה מקצועית. האם סיפורים על אייכמן יעזרו לו להשתמש בידיו? ענת, „כמעט“ מורה, צברית, אומרת לאחר־מכן, בערב, בשבתנו בבית ידידים, כמעט בגאווה: „אני אתן את ההרצאה“.

אחר־כך, כמין הרהור־לוואי: „מה אספר להם? יש כל־כך הרבה...“
המסובים בחדר החמים שותקים. מביטים בי, כמצפים לתשובה מפני.

„קשה לומר“, אני אומרת לבסוף. „יש המון דברים שהייתי בוחרת שלא לספר להם.“

„למשל...“, אומרת ענת, מתגוננת עכשיו מעט.

אני מרגישה שהיא כעושה קצת.

„שום זוועות“, אני אומרת.

„מדוע לא לספר את כל זה כמו מעשה־פורים? זאת אולי יבינו“, אומר בעל־הבית, המנסה לעזור לי.

„לא טוב“, אומרת דורית. „המון נהרג לפני שירצח את היהודים. את אייכמן שופטים אחרי שרצח אותם.“

„על־כל־פנים“, אומרת בעלת־הבית, אחות מדופלמת, מוכשרת ונבונה, „בלי סבון, בלי מעשי אכזריות. זה ברור.“

ענת נראית מדוכדכת. נעלבת כמעט.

„זה דווקא היה מעניין אותם כל־כך“, היא ממלמלת.

ועד התלמידים

„הוא אינו מצטרף ליתר הילדים בכיתה“, סח לי ילד מאחת ארצות האסלאם. „אנו עושים מה שאנו יכולים, אבל איננו יכולים להגיע אליו. אני חושב שהוא אוהב אותנו, אבל אינו יודע איך להיפגש אתנו.“

אני מדברת עם ועד־התלמידים שלי, שנבחר בבחירות ישראל וחשאיות, באחת מן האסיפות השבועיות בביתי. האסיפות מוקדשות דרך־כלל לסידור בעיות אישיות, ומפתיע הדבר באיזו אובייקטיביות הנערות והנערים האלה, בני ה־14 וה־15, מטפלים בעניינים. כאן יש גם חולה והמורים מוכרחים להבין ש„יוסף לא קל לו להכין את השיעורים. יש חמישה ילדים קטנים...“, שם „האב בבית־חולים. זה קצת קשה...“ בקשה נוספת היא להושיב ילדה כבדת־שמיעה על הספסל הראשון. „אבל אל תגידי שאמרנו לך. היא לא רוצה שמישהו יידע.“

וחוץ מזה, ענין ההכנות למסיבות. תנועת־הנוער עדיין אינה מותאמת לקבוצת־גיל זו בכלל, ולתלמידי תיכון בעיירת־פיתוח בפרט. המדריכים הם „עובדים בשכר“, כלומר בוגרי קורס־על־רגל־אחת בבית־ברל. רובם פחותי השפלה שבחרו בעבודה זו מפני שאינם יכולים להשיג טובה ממנה, אי שהם מעדיפים אותה בזכות קלותה. תלמידינו נוטים להדגיש יותר מדי את החינוך הפורמלי וההשכלה העיונית. אין פלא שהם דוחים את המדריכים האלה, שלכל המוטב הם מוצלחים בריקודי־עם ובשירה־בציבור. מצד שני מורגש צורך אמיתי בתנועת־נוער. כשמסתכלים מקרית־שמונה דומה כי העולם שמסביב בנוי על התנועה. ה„ערכים“ חוזרים כנושא קבוע בנאומים ובספרות. ועוד, אם יש תוקף לאידיאלים הללו של „שוויון“ ו„כבוד העבודה“, הרי פירוש הדבר שיכול אתה להיות „כמו האחרים“, וזהו רצונם האמיתי של הרבה מתלמידינו. אין הם יודעים כי השכלה ו„ערכים“ שוב אינם באופנה אצל

הצברים האגדיים האלה שלהם וכי קני־המידה נשתנו. אילו ידעו זאת כי אז אולי חשו עצמם בטוחים עוד פחות...

תלמידי שלי, מסובים סביב השולחן בביתי וגומעים את הקפה שהם אוהבים להכינו בעצמם. מגיבים על פי דרכם גם על ענין אייכמן. יגאל, המעוניין בכל דבר של חוק, מצהיר שבעיניו חשוב רק צד החוקיות שבמשפט. „מצד שני“, הוא מוסיף לאחר שתיקה. „כל זה מראה שבחיים התנאים הם הכל. אתה עושה מה שסביבתך דורשת ממך לעשות“...

מישהו דופק בדלת.

„מירה איחרה כרגיל“, מעיר מישהו.

„לא נכון“, אומר יגאל. „ראיתי אותה עומדת בחוץ. עבר זמן־מה עד שמצאה את האומץ להיכנס“...

מירה כובשת פניה בספר של תצלומים על סין. נערה אחרת מעבירה אליה ספל קפה.

„אייכמן הוא לא האשם האמיתי“, ממשיך יגאל. „וכי מה היה יכול לעשות בתנאים הנתונים? כמעט כל אדם היה פועל באותה צורה“...

בכל־זאת אין הוא בטוח כל־כך. הוא מביט בי כאילו רוצה היה שאוכיח את טעותו. אבל יהודית קפצה על רגליה מהתרגשות.

„אתה רוצה לומר שהיית רוצח ומענה בני־אדם כמוהו אילו היית גרמני?“ היא שואלת בקול דק וצורם.

לפני זמן לא רב כל־כך באה יהודית מפולין. בת יחירה. אינני יודעת הרבה על תולדות משפחתה, אבל תקופת המחנות ידועה לה הרבה יותר מאשר ליגאל. זה ברור.

יגאל עונה לה: „אינני יודע. אינני יודע די על גרמניה“.

משה רק הקשיב עד עכשיו. עכשיו הוא אומר:

„אבל דבר אחד בטוח — אייכמן מוכיח שרק השכלה בלבד זה לא מספיק... הם כל־כך יעילים, הגרמנים האלה, לא?“

הוא נער רציני, לומד בקנאות כמעט. הוריו לא הצליחו להסתדר מבחינה כלכלית. אבא מתפרנס מעבודות זמניות. בקיבוצים. פועל פשוט. שבעה ילדים בבית. הוא מאמין שרק השכלה יכולה לשים קץ לחיים כאלה של גרודים וחוסר־בטחון. „אני פשוט אינני רוצה לקום בכל בוקר ולפחד מקול הגשם“, אמר אלי פעם, „ולחשוש שלא תהיה עבודה. ולא תהיה משכורת להביא הביתה“.

אנו ושכנינו

תלמידינו צריכים לדגור פחות או יותר לבדם על הבעיות האלו. בתוך בית־הספר למדו להשמיע את קולם ואפילו לחשוב בקול. אבל אין לנו הרבה פנאי לוויכוחים ושיחות מעין אלה. אף־על־פי־כן אומרים כי זה הדבר המועיל יותר מכל. הקיבוצים יש להם בתי־ספר משלהם. כמה מילדי החנוונים למדו שם, עד שנפתח

התיכון שלנו. עכשיו רבים יותר ויותר מעדיפים את בית-הספר התיכון בעיר. ראשית, ברור שהוא מכין לבחינות-בגרות. חוץ מזה, אתה עומד על קרקע מוצקה משלך. לא אורת. לא מצייץ לתוך עולם אחר שאתה מרגיש כי אינך שייך אליו באמת. אולי זאת הרגשה נכונה ואולי לא. מכל-מקום, כך הרגשתם של תלמידינו. לעומת זאת, הקיבוץ יש לו בניינים טובים יותר, יותר ציוד, ספריות, מעבדות. אנשי הקיבוצים אינם רוצים לשלוח את ילדיהם לעבודה ואפילו לא להקים בית-ספר אזורי. אף כי עכשיו, לאחר שהוכחנו כמה הילדים כאן למטה נוחים להוראה, הם מוכנים ומזומנים לקבלם לבית-הספר שלהם. אצלם הכיתות אינן מלאות. קטנות מדי אפילו בשביל הוראה טובה. ואין צריך לומר, מבחינה תקציבית. בכמה כיתות יסודיות בקיבוצים יש חמישה-ששה ילדים לעומת 55 ילדים בכיתה בעיירה. רוב אנשי התנועה הקיבוצית מסרבים להסכים לבתי-ספר אזוריים מפני שהם רוצים לשמור על כוחם, לגדל את ילדיהם ברוחם שלהם. הרוח הזאת קשה להגדירה כיום בחברה שבה הקיבוץ, על ההכרה הפועלית שלו, מסמל בכל-זאת עושר ובטחון בעיני שכניו. שהם מצדם חולמים להיות לחנוונים. ומעבדים. יש הבדלים גדולים בגישה לחיים, וגם בידיעות. הקיבוץ מספק את מירב התנאים, העיירה את המיזער. כמו כן ילדי הקיבוצים טובים בצופיות, בעלי בטחון-עצמי, לפחות כל זמן שהם בצורים-לבטח בעדתם, בעלי כושר גופני ואפילו חזקים וקשוחים. משום כך אין הם יכולים להתערב בנקל בילדי העיירה מבלי שיעוררו בהללו הרגשה של חוסר-בטחון ואבדן-דרך. אף-על-פי-כן שני הצדדים רוצים, וצריכים, להיפגש.

נסים, וכל השאר

באחד הימים האלה הסיעני טנדר מכפר-גלעדי לבית-הספר. אנשי-הקיבוץ „הטובים” מעדיפים טיסה ב„ארקיע” על נסיעה שאין-לה-סוף באוטובוס. הנה כי כן מוצאים תמיד מכונית, או לפחות ג'יפ או טנדר, בשדה-התעופה במחניים. נחיתתנו התאחרה מעט מפני שהיה עלינו לחכות לפרה אחת שנקלעה לשדה-התעופה, עד ששידלו אותה לעבור לשדות הסמוכים.

אסירת-תודה קפצתי לטנדר מאחור. עוד חברי-קיבוץ אחד נכנס גם הוא. בראשונה ישבנו בשתיקה. אבל אחר-כך כמעט הוטלנו זה אל זה. הטנדר היה אץ בפביש השומם כמעט במהירות מטורפת.

„שוב נוהג כמו משוגע”, רטן שכני.

הסתכלתי בו. איש בגיל-העמידה, חסון, דומה לתמונות רבות כל-כך בלוחות הקרן-הקיימת. בריא, פשוט, ניכר בו שאינו גזבר. למדתי להכיר את הטיפוס, יעיל ונוח לבריות. אלה יש להם טיסות שמורות כמעט בסופי-שבוע.

„ואם הטנדר מתהפך ומתרוסק כמעט לרסיסים”, הוא ממשיך, לאחר שבקושי הצלחנו להיאחז במשהו ואנו מופתעים למצוא שעברנו בשלום את הסיבוב האחרון, „אין דבר! מוכרים אותו. קונים חדש. למי זה איכפת?”

אנו ממשיכים בדרךנו בתיקה. מחכים לטלטלה העזה הבאה. משהחלפתי רוח דיר הצורך, אני שואלת: „ומה ביחס אלינו? ואליהם?“

„למי זה איכפת?“ הוא חוזר ואומר.

אני מחייכת. הוא מגחך פתאום ומניע בראשו. „סתם מצב־רוח, את יודעת“, הוא אומר, ספק כמתנצל.

אך עתה נשבר הקרח. אנו ממשיכים בשיחה. כשהוא שומע שאני מלמדת בתיכון בקרית־שמונה, מתעורר בו ענין.

„איך הם, הנערים הללו?“ הוא שואל.

אני מרגישה שהוא רוצה בכנות לדעת. אני מספרת לו אפוא. ראשון עולה על דעתי נסים הקטן. הוא תלמיד בכיתה המקצועית. משפחתו מפרס והוא נראה חלוש. עיניים חומות גדולות, האישונים מכסים כמעט את הלובן. ריסים קמורים וחיוך ביישני. אבא נטש את המשפחה. לקח לו אשה אחרת. ומאז לא שמענו עליו. „ממילא לא היתה אמא מסכימה לקחת ממנו כסף“, הוא אומר.

47 שיעורים בשבוע יש בכיתה זו. מוכרחים למלא מה שהחסירו. בוגרי העממי הם בוגרים רק להלכה. לעולם אינם גומרים את החומר. נכשלים בסקר בגלל התנאים. הואיל וימי־ששי הם קצרים, הרי נשארים 10—9 שיעורים ליום לשאר ימות השבוע. ונוסף על כך — הכנת שיעורים, הרצאות, חוגים וכו' וכו'.

נסים קם בערך בארבע בבוקר. „אני יודע איך לנקות בית“, הוא אומר, לא בלי גאווה.

„אין לך אחיות, נסים?“ שואלת אחת התלמידות.

„ומה יש אם יש לי“, אומר נער אחד, למרבה הפתיעה. „מה יש אם ילד עושה קצת עבודות בבית?“

ובכן, נסים מוסיף ומספר איך הוא מנקה את הבית, הולך להביא לחם, מכין ארוחת־בוקר לכולם. כשהוא בא לבית־הספר כבר יש מאחריו כמה שעות של עבודה. דרך־אגב, אין בו שום חמלה־עצמית. ככה זה, ודי. בשובו הביתה הוא מדבר עם אמו, השוכבת במיטה לאחר ניתוח והעתידה לשפכ עוד חדשים, הוא מאכיל את הילדים הקטנים יותר, ואחר־כך שוב לבית־הספר — מהלך חצי שעה — להכין שם את השיעורים. „יותר קל, יותר שקט, וגם — יש כמה ספרי־עזר“. לפעמים יש גם הרצאות.

נסים, וכמוהו כן האחרים, אני מספרת לחברי־לדרך, אינו מקבל משקה חם בחורף ולא משקה קר בקיץ. אין מטבח מצורף לבית־הספר. הבנין עלה למדינה 50,000 ל"י, ועוד 35,000 ל"י הושקעו בציוד. בהדגשה מספרים לנו את הדברים האלה, כמו גם את העובדה שאין שום חוק המחייב את השלטונות. פשוט אין כסף בשביל מטבח, כך מבטיחים לנו. ובכל זאת, חבל. הנערות רוצות ללמוד כלכלת־בית. הן מקבלות כביכול איזו הכשרה לפקידות, בלי מכוונת־חישוב, מכוונת־כתיבה ושאר סוגי ציוד הכרחיים. לאן תגענה בהכשרה הזאת, אינני יודעת. בכל־אופן, לא לעבודה משרדית, בזאת אני בטוחה...

בימי־גדנ"ע באים אחדים מילדינו כשהם כבר עייפים. אגב, הם אוהבים את הגדנ"ע. עצובים היו מאד כשלא יכלו לצאת לטיול של כמה ימים. לא היה לנו כסף מספיק לבדיקה רפואית. אין רופא לבית־הספר ומעולם לא בדקו אותם כהלכה. מסיבות דומות, יהיה עלינו לסיים את השנה בלי טיול שנתי. וגם משום שאין ידם של הילדים משגת לשלם בעד האוכל.

סיימתי. חברי נראה שקוע במחשבות.

„מוזר“, הוא אומר, „זה מזכיר לי משהו שקרה בימים אלה. מעניין אם תביני מדוע אני מספר לך. אולי תביני... בכל אופן, אלי, הבכור שלי, הוא רק בן ארבע עשרה. צבר טפוסי, פרי הקיבוץ“.

דיבורו עצור, חמור, אבל החיוך הגאה מכחיש את נעימת הדיבור.

„חיה קטנה, בריאה וחזקה, זה הטיפוס. שום דבר לא איכפת לו. מביט מגבוה על כל דבר ועל כל אחד. הוא והג'מאעה שלו — חוץ מזה אין כלום. אנחנו, נו, מרשים לנו לחיות. אבל בני־הדוד שלו מתל־אביב... הוא לא מוכן אפילו להואיל לדבר אליהם“.

אני מתפלאה. אחדים מבני „הגזע העליון“ הצעירים האלה הם נבוכים ומבולבלים למדי מרגע שהם יוצאים מן החוג המצומצם שלהם. ילדי־קיבוץ בעיר רחוקים מלהיות בטוחים בעצמם. מכל־מקום, אינני מוכרחה לומר זאת עכשיו.

„ובכן, באחד הימים האלה שכח אלי את האפודה שלו במחצבה. שיחק שם עם הג'מאעה. מהלך של עשר דקות. זה הכל. את חושבת שהיה מוכן ללכת בחזרה ולהביאו? הוא רק קיבל אותו מן המחסן בשבוע ההוא. אז הוא פשוט הלך ולקח לו אחר“.

הבתים הראשונים של קרית־שמונה נראים כבר לעין.

„ככה זה בכל דבר. ספרים. חפצים“...

אחרי־כן הוא משנה את נעימת־דיבורו ושואל:

„מדוע לא נסדר שיענקלה יקבל את הילדים שלכם פה אצלנו? או שיבואו שלכם לבקר אותנו? גם אנחנו פועלים, לא?“

האמנם? — אני מהרהרת אחרי רדתי מן הטנדר, בעלותי אל בית־הספר.

„כמה אנו אחריים?“

עולם הפוך, באמת. אנשי־הקיבוץ התחילו להתגונן בכך שהם פועלים. אחרי הכל, הרי הם מקור התעסוקה העיקרי כאן. בארצות אחרות העיר מושכת בני־אדם והיא עשירה ומציעה להם כל מה שהכפר אינו יכול לתת. כאן אין הילדים שלנו יכולים לראות סרט טוב אלא במקרים נדירים, כשבית־הקולנוע מוכן להפסיד כסף. הצגות־תיאטרון מתקיימות בעמיר, קיבוץ שכן. מי שרוצה לראות או לשמוע משהו בעל ערך צריך לעזוב את העיר. זה רעיון, לדבר אל יענקלה. הוא ראש המועצה האזורית. עליו, טוב־מזג, אבל מוכשר וממולח, רחב־כתפיים, בעל חוש־הומור מפותח, אדם ששלום לו עם עצמו ועם העולם.

עולה בזכרוני פגישתנו האחרונה בתל־אביב. נתקלנו זה בזה באחד המוסדות.
 „בואי, תשתי אתי כוס יין חם“, אמר.
 „בסדר“, הסכמתי. „אבל בחוץ מבול...“
 „אין דבר. נגיע בשלום“.

בחוץ מחכה מכוניתו ובה הנהג מקרית־שמונה. מסיע אותנו לבית־קפה ברחוב בן־יהודה. עשינו דרכנו באולם הדחוס עד שגילה יענקלה שולחן נוח. מכר משותף מן הגליל מצטרף אלינו. יענקלה נוטל את המושכות בידיו. מזמין פונץ'. סיגר בשבילו. מתמודד לאחור, נינוח. שיחתו מדלגת מענין לענין. מדבר בלי זדון־לב אך גם בלי רחמים. אחר־כך על נסיעתו הבאה לאירופה. על חליפתו. החייט.
 מדוע לא לדבר אל יענקלה?

למעשה כבר נעשתה התחלה. הדרה, חברת־קיבוץ צעירה, צברית בת־עיר, סוציו־לוגית, בוגרת האוניברסיטה העברית, היא מחנכת בחמישית של הקיבוץ. במקבילה לשלי. החלטנו לסדר את הפגישה.

היא הזמינה אותי לבוא בוקר אחד לכיתה שלה. בראשונה היה הענין קשה. נדמה היה לי שהילדים האלה יודעים ודאי על קרית־שמונה יותר ממני. החדשה באיזור. אבל עד־מהרה נתברר לי שפל מה ששמעו הוא שהיתה פעם ח'לסה, כפר ערבי, במקום שנמצאת כיום קרית־שמונה. זה הכל. הם לא פגשו מעולם באנשים שהם כיום שכניהם.

אני מספרת להם. בפשטות, בלי פירכוסים, גם בלי מסקנות. לא רק מפני שאין הם זקוקים למסקנות, בשלב זה. בעיקר מפני שאני עצמי אין לי שום מסקנות. בעודי מדברת אני תופסת פתאום שאנו מסובבים את השעון אחורנית. יוצרים בעיה שהעולם נאבק קשה לחיסולה. מקימים חומות במקום להרסן. אולי אין איש חפץ בהן. אך משום־מה קמו והן מגביהות והולכות. בכל יום.

תודה לאל, הילדים מקשיבים. שקט רב בכיתה. קודם, כשעליתי ועברתי על פני חדר־האוכל של הקיבוץ, פיקפתי דווקא במידת החכמה שבנסיון הזה. פגשתי אנשים בדרך, משולים כאבן נטועה בקרקע הקשה של הגליל, מעוגנים לבטח. האם היה זה מעשה דון־קישוטי לבוא הנה? לגסות ולגשר על פני התהום?
 הם היו ספונים היטב במקטרוניהם, עוטים מעילים חמים, ורגליהם בוססו איתנות בקרקע, במגפיים כבדים. פרצופיהם היו כחיתוכי־עץ, כמו הדמויות הסלאביות של בארלך. הם דמו לאיפריים בכל מקום בעולם. חזקים, שקטים, כבדים ואטיים מעט. בתייהם משולים כמבצרים, חבוטי־רוחות ומוצקים. המעונות מרווחים, אני יודעת. בכפר־גלעדי הילדים ישנים עם הוריהם. ליד אחד הבתים, בגן, ראיתי גערה במכנסיים ארוכות קוטפת סיגליות. צרורות־צרורות, ריחניות ורעננות. גם הילדים בכיתה נראו שאננים. ושבעים.

כאשר סימתי את דברי בכיתה ושאלתי אם יש שאלות, נשמעה הראשונה מיד.

„במה אנו אחרים?“

במה אתם אחרים?

„בפל“, ענית, אולי מהר מדי; כמעט לא הספקתי לחשוב. „בואו ותראו“...
 לאחר שהסברתי מעט, בזהירות, נשמעה השאלה הבאה.
 „ומה בדבר חינוך תנועתי?“ שאלה נערה. שמשקפיים כהות שיוו לה מראה רציני
 ומאוזן יותר מכפי שנותיה.

שוב החלטתי שלא להשתמט מן הבעיה.
 „מדריכי תנועות הנוער אינם יכולים לתת להם שם למעשה כל חינוך תנועתי. אין
 להם ידיעות מספיקות. גם אין הם מגשימים את מה שאתם קוראים, אידיאלים
 תנועתיים. הם עצמם לעתים קרובות אינם מוצאים את מקומם. הם מרוגזים, מפני
 שאינם יכולים להמשיך בלימודים. אין קורסים. אין הרבה מה לעשות. והם צעירים
 ובעצמם אינם מחונכים ביותר.“
 הפיתה היתה שוקלת את הדברים. נדמה היה לי כי לפחות מניחים לי ליהנות מן
 הספק.

„מדוע לא תבואו לספר להם וללמד אותם?“
 „אנחנו? השאלה נשמעה כצעקה. „אנחנו? מה אנו יודעים בזה?“ — — —